

Még ma is frissül a magyar internet 45 éves, lyukkártyákkal indult őspanjelktje

ÉSJKOMBÁJN

2021. február 21. – 07:09
frissítve

Stöckert Gábor

Másolás
Vágólápra másolva

914

Mikoron a picsek nyárba csak éneklésbe múlatná el dolgát, a hangya igen arat vala búzát hordván az ő fekvésébe. Azon közbe el közelgete a hideg tél is, és meg éhílvén kezdte a hangyának könyergeni, hogy enni valót adna. És a hangya ez választ tevé neki, hogy mikoron az picsök éneklött volna, akkoron ő munkálódott volna.

A fenti tanmesét jól ismerjük a tücsökről (itt *picsek*) és a hangyáról, Aiszóposz óta számos feldolgozást megért. Az archaikus magyarsággal megírt változat 1536-ban vagy még korábban született, Pesti Gábor [fordításában](#). Ezt onnan tudom, hogy [megtaláltam az RPHA-ban](#), sőt meg is tudom nézni, hogyan festett a szöveg, amikor Bécsben kinyomták:

Az püchekrewl ees hangjáról.

MYtoron a püchek njarba chaē ene-
flesbe mulatna el dolgat. A hangija
igen arat wala buzat hordwan az ew fe kuese-
be. Azon kewzbe el kewzelgete a hūdeg tee
lijs, ees meg ehjluē kezde a hangjánat kew
nijergentj hogj ennj walot adna, eesa han
P 3

Forrás: oszk.hu

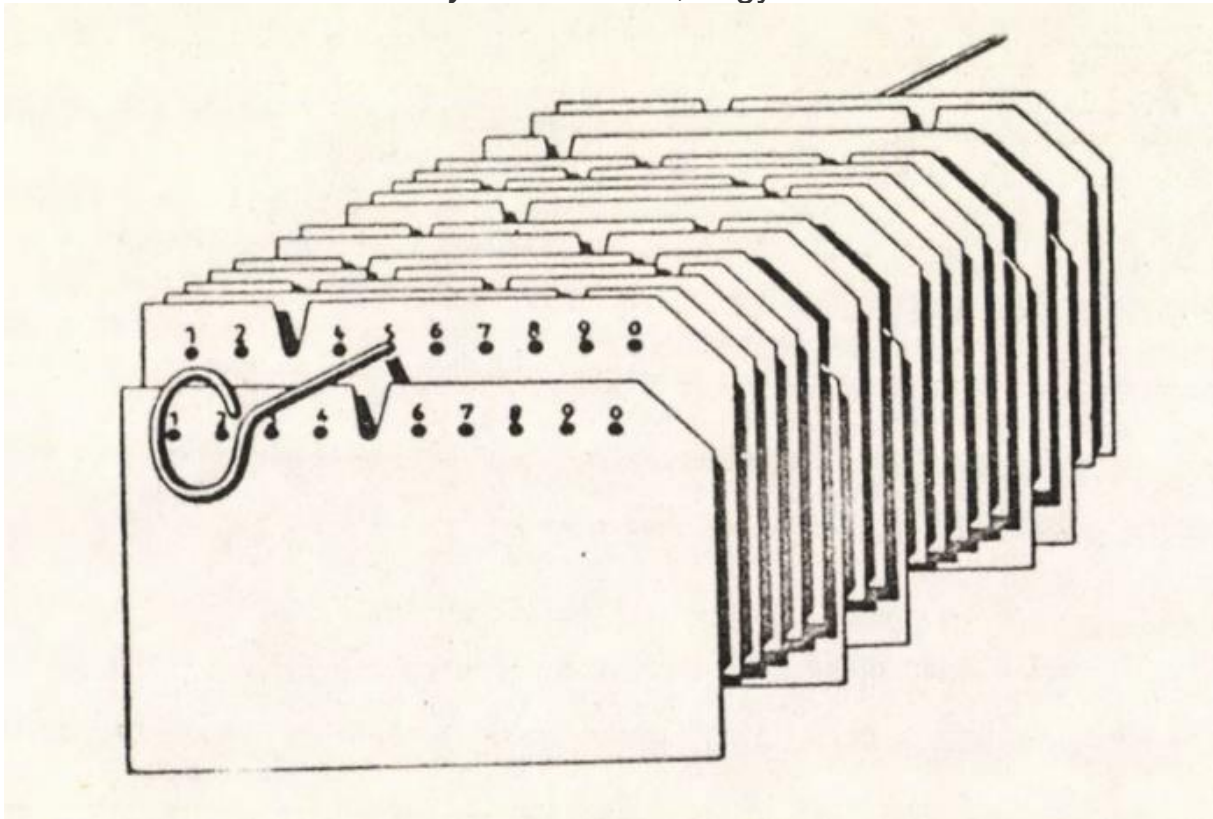
Hogy mi az RPHA, azt a magyar nyelv korai emlékei után kutató bölcsészeken kívül kevesen tudják, pedig technikátörténeti jelentősége is van: a négy betű egy 45 éve létező kutatói adatbázist takar, ami egyben az egyik első magyar tartalom volt az interneten, és azóta is bővül. Annyira, hogy még a múlt héten is frissült.

Peremfeltételek

Az RPHA (ami a *Répertoire de la poésie hongroise ancienne* rövidítése) Horváth Iván irodalomtörténész nagy projektje, ami tehát négy és fél évtizede kezdődött. Horváth mindig is érdeklődött a számítástechnika iránt, és a hetvenes években már nagyjából minden kutatóintézetben dolgoztak is komputerek. A modern számítógépes adatbázisok elődei azonban már korábban is léteztek, mindenféle elektronika nélkül, széles körben használtak például peremlyukkártyás katalógusokat.

A peremlyukkártya olyan, kemény papírból készült lap, ami az adatbázis egy „bejegyzését” (rekordját, ha úgy tetszik) tartalmazza, a kártya szélén pedig lyukak és bevágások találhatók. E bevágások elhelyezkedése fontos, ugyanis mindegyik egy-egy információt kódol, attól függően, hogy mi a pozíciója. A kártya szélének minden oldalán lehet így jelezni információkat, és ez gyakorlatilag az adatbázis keresőkulcsainak felel meg. Ha például az adatbázisunkban szeretnénk összegyűjteni a Föld országait, és kezdőbetű szerint akarunk keresni benne, akkor Afganisztán, Andorra és Albánia (meg a többi A-betűs ország) kártyáján is ugyanott kell bevágni a kártyát, és ez a bevágás az A kezdőbetűt fogja kódolni. És hogy miként történt egy ilyen rendszerben a keresés? A peremlyukkártyákhoz tartozott egy válogató gép vagy egy kézi keret, amibe be lehetett rendezni az összes kártyát, majd egy hosszú, vékony rudat áttűzni az egész paksamétán, valamelyik lyuknál. Ezután meg kellett rázni a kártyákat, és azok a kártyák, amiknél pont a rúd pozíciójában volt a bevágás, nem akadtak fenn a rúdon és kiestek – az adatbázisból megkaptuk a keresés eredményét. Mutatom ábrán is, Molnár

Imre 1970-ben megjelent, *Peremlyukkártyás dokumentációs rendszerek létesítése kutatóintézeti könyvtárban* című, nagy hatású [művéből](#):

Egy ilyen peremlyukkártyás rendszer sokkal olcsóbb, mint egy számítógép, mégis összetett kulcsolásokat is létre lehet hozni vele. Horváth Iván egy ilyen, NDK gyártmányú rendszerrel kezdte el a munkát a hetvenes években, amikor kollégáival fejébe vette, hogy leltárba szedi az összes ismert, régi magyar verset (nagyjából 1600-ig). Egy peremlyukkártya 40 fillérbe került (akkor, amikor egy kiló krumpli 5 forint volt), az tartalmazta egy-egy vers adatait, minden ismert bibliográfiai, irodalomtörténeti és poétikai információját. „Káderlapok” voltak a régi magyar versekről – [idézi](#) Képes Gábor muzeológus-költő Horváthot.

No, éta poéta

Az RPHA úttörő vállalkozás volt, amire Horváth így emlékezett vissza egy régi [cikkében](#): „...a szöveg tulajdonságai (pl. szerzője, terjedelme, irodalmi mintája, műfaja, versformája, szerzettetési dátuma, ajánlása stb.) mind-mind változók, amelyek a szövegnek a különböző kiadványokban és kéziratokban való előfordulásai során különféle értékeket vehetnek fel. A szövegnek nincs egyetlen állandó tulajdonsága sem: a magas irodalom és a népköltészet közötti különbség csupán fokozati. Az RPHA-csoport adatmodellje megengedi, hogy egy szöveghez több (kézírásos vagy nyomtatott) könyv, egy könyvhöz több szöveg tartozzék. Az adatfelvételi egység nem a könyv, mint a könyvtári adatbázisokban, és nem is a szöveg, mint az irodalomtudományiakban, hanem könyv és szöveg egyszeri találkozása.”

A kártyákból a fent említett módon kerestek: egy plexi válogatóba berendezték a kártyákat, majd a megfelelő helyen kötőtűt szúrtak át a válogatón, és miután megrázták a plexidobozt, az „adatbázisból” kipotyogtak a keresésnek megfelelő adatok, azaz kártyák. Az RPHA technikai szerkesztője jelenleg Horváth professzor fia, Horváth Andor, ő kért nekünk egy fényképet a szüleitől, akik még őrzik ezt a plexi válogatót, néhány fel nem használt (tehát bevágásokat nem tartalmazó) kártyával:

Fotó: Horváth Iván

Az RPHA rövid ideig így, peremlyukkártyás rendszerként létezett, majd megkezdődött a digitalizálása. A kártyákon szereplő adatokat felvitték a szegedi egyetem akkori nagyszámítógépeire, előbb egy NDK, majd egy szovjet gyártmányúra. Ezeken használhatták az RPHA-t az irodalomkutatók, akik a kutatás közben is felfedeztek új szövegeket, és az adatbázis bővült. A teljes nagygépes verzió 1979-re készült el.

Kártyákról a netre

Az első digitalizálást további, korszerűbb változatok követték. „1989-ben született meg a DOS-os változat, de azt nagyon össze kellett nyomni” – emlékszik vissza Horváth Andor. „A teljes adatbázis körülbelül harminc megabájtot tett ki, de akkor csak tíz megabájtos merevlemez volt a pc-ben.” 1992-ben aztán az RPHA nyomtatásban is megjelent, Párizsban. A kétkötetes mű gyakorlatilag egy adatbázisexport volt, szép tipográfiával. Ez a kiadvány volt az alapja aztán a következő digitalizálásnak, ami már rögtön internetre készült, a SZTAKI-ban. A sztaki.hu konkrétan az első bejegyzett magyar domén volt 1991. október 25-én, de az első magyar honlapok csak 1993-ban indultak be. Túlzás nélkül kijelenthető tehát, hogy amikor a

peremlyukkártyás gyökerű RPHA 1993 novemberében számos új szöveggel kiegészítve megjelent az interneten, a magyar web egyik első komoly projektje volt. És akkor említsük meg a [BBOM](#)-ot is, ami a kilencvenes évek végén nőtt ki az RPHA-ból, Balassi Bálint ismert műveiből: ez volt ugyanis a világ első hálózati kritikai szövegkiadása. Az adatbázis később SQL-alapú változattal élt tovább. Tíz évvel ezelőtt ismét számítógépre vitték a DOS-os változatból kimaradt információkat, melyekből csak a szovjet nagygép nyomtatott kimenete maradt meg, és Horváth Andor bő egy éve kezdett életet lehelni a félkész kiadásba. Ennek újdonsága, hogy a versek különböző változatait is számon tartja, ugyanis léteznek olyan művek, amiknek több autentikus példányuk ismert. „Ezeknél nem tudni, melyik az igazi, az eredeti. Több száz versnek létezik például protestáns és katolikus változata is” – meséli Horváth.

Dalra, magyar

Bár az RPHA publikus, azért nem a hétköznapi felhasználóra szabták. Az adatbázis eredetileg terjedelmi okokból csak a versek adatait tartalmazta, írott szövegüket nem (ez most is így van), az adatbázisban való kereséshez pedig nem árt végigolvasni a használati útmutatót.

1296 Szabadsága vagyok már én szegény fejemnek -- MKIK 18

irodalomtörténeti adatok

A kötet szignálása szerint szerezte Balassi Bálint, nem dedikált. Idegen minta: Jacob Regnart: Kurtzweilige Teutsche Lieder 1, 3 (Nun bin ich einmal frei). Nincs akrosztichonja. A kolofon tájékoztat a szerzettetés körülményeiről; hely: Gyűlésben indulván; szerző: Szerzém ez nyolc verset vög és szabad elmével, Gyűlésben indulván jó ruhás legényekkel, Hozzám hasonlókkal, vitéz ifiakkal, nem kehegő vénekkel. Keletkezési idő nem később, mint 1584.

Metrum és műfaj

Szótagszámláló, izo-strofikus, énekvers. Nótajelzése: Bánja az űristen a sok nyomorúságot (160). A szöveg teljes terjedelme 9 strófa. Metrumképlete:

a13(6,7), a13(6,7), b6, b6, a7

Műfaji besorolása: világi -- nem história -- erotikus -- udvari.

Van még ...

Cím:	Szabadsága vagyok már én szegény fejemnek
RPFA-csús:	1296
Szerző:	Balassi Bálint A vers maga nem szignált, de a gyűjtemény amolyan szempél, a szerző neve alár jelent még. A kolofonban: Szerzém ez nyolc verset vög és szabad elmével, Gyűlésben indulván jó ruhás legényekkel, I hozzám hasonlókkal, vitéz ifiakkal, nem kehegő vénekkel Balassi Bálint Balassi Kézkes, 1656 után (Stoll 0076), p. 0034.
Cím:	MKIK 18
A szerzés ideje:	1584 vagy azelőtt
A szerzés helye:	A kolofonban: Gyűlésben indulván
Akrosztichon:	A versnek nincs akrosztichonja.
Költemény:	A versnek van kolofonja.
A versforma jelölése:	Szótagszámláló, izomorfikus vers.
Verifikáció:	a13(6,7)-a13(6,7)-b6-b6-a7 Keresés erre a mintaképlec: Keresés erre a szótagjelzésre:
Nótajelzés:	Bánja az űristen a sok nyomorúságot (RPFA 0163)
Dalnév:	A vers énekese: RMDT1 IBSZ
Térjedés:	Térjedelme: 9 versszak
Iskolai cím:	A vers meghatározható közvetlen irodalmi mintán alapzik. Szerző: Regnart: Jacob Cím: Kurtzweilige Teutsche Lieder 1, 3 (sajton Nun bin ich einmal frei)

A vers dallama

Az alábbi korák a kővetkező kiadásból származnak: Csontos Tibor Kálmin, Ferenczi Tíme (sajtó alá rendezte) 2017. A XVI. század magyar állomány. Budapest: Akadémiai Kiadó.

Előrejelzés: hogy a vers dallama a 16. században íródott, azaz a szerzőnek nem lehetett ismerős a dal. A szerzőnek nem lehetett ismerős a dal. A szerzőnek nem lehetett ismerős a dal. A szerzőnek nem lehetett ismerős a dal.

A szerzőnek a Magyar Elektronikus Könyvtárban (MEK) előforduló ének- és a gyűjtemény dalokból is előfordul a vers. A vers a Magyar Elektronikus Könyvtárban (MEK) előforduló ének- és a gyűjtemény dalokból is előfordul a vers. A vers a Magyar Elektronikus Könyvtárban (MEK) előforduló ének- és a gyűjtemény dalokból is előfordul a vers.

RMDT1 2017, 24/I (Bánja é énekében, róla fennadalmakban – Régi nagy időkben vála
A szerzőnek)

24. I. 18. I.

RMDT1 2017, 24/III (Bánja nagy, Csontos Tibor (gyűjtemény versek)
A szerzőnek)

24. III. 18. II.

Képernyőkép az RPFA DOS-os és jelenlegi verziójából, ugyanarról a versről

Ugyanakkor az elmúlt években az RPFA – bár továbbra is elsősorban kutatók munkaeszköze – olyan újdonságokkal bővült, amiket a laikusok is élvezhetnek. Például az OSZK digitalizált anyagaival összekötve már több helyen elérhető a szövegek forrásképe (mint a cikk elején látott Pesti-kötetnél). A legutóbbi rendszerfrissítés múlt héten történt, ez is egy fontos értéket adott az RPFA-hoz: az adatbázist összekötötték az Akadémiai Kiadó oldalán található régi magyar dallamtárral (sajtó alá rendezte

Ferenczi Ilona). Így ha a vershez létezik ismert dallam is, az adatok mellett a kotta is megjelenik az adatlapon.

Az RPHA-ban jelenleg 1521 vers található, kizárólag első forrásból származó, ellenőrzött adatokkal. Ezzel és felépítésével a téma legtöbb tudó versadatbázisai közé tartozik, amit kiemel a szakirodalom, és megkerülhetetlen mindenkinek, aki régi magyar költészettel foglalkozik. Horváth Andor szerint a munka mégsem ért véget, mert az adatbázis bővíthető, vannak tervek arra, hogy a 17. századi versek is belekerülnek, illetve a többi hasonló európai versadatbázissal is szeretnék összekötni. Aki szeretné kipróbálni az RPHA-t, a [nyitóoldalából](#) kiindulva böngészhet a 45 éve rögzített adatok között. Az eredeti adatbázist Horváth Iván vezetésével Font Zsuzsa, Herner János, Hubert Gabriella, Szőnyi Etelka és Vadai István állította össze. A szerkesztésben Horváth Iván a mai napig részt vesz feleségével, Hubert Gabriellával. Ők biztosan hangyák lennének a picsek és a hangya meséjében.